

Прилог библиографији

„НЕВЕСИЊЕ“

Мало је који од наших листова имао тако буран живот и тако се борио са свима онима с којима су наше прилике то захтијевале, као што је „Невесинје“, лист који је крајем прошлога вијека излазио у Никшићу и заступао интересе народа у окупираној Босни и Херцеговини.

Покретање листа захтијевале су тада наше опште прилике. Посљедњи Обреновић се све више и више примицао Аустрији, чиме је изгубио свој углед код наших народа, чија је слобода зависила од пропасти ове, тада велике силе. Званично Цетиње имало је неколика важна политичка успјеха. Отуда се родила идеја да се у Никшићу покрене лист који би заступао интересе поробљене Босне и Херцеговине, као и осталих наших народа, који су били под Аустро-Угарском. Набављена је штампарија и први број „Невесинја“ појавио се 6. маја 1898. године. За уредника листа дошао је Стево Врчевић, син Вуков, из Дубровника.

Први број листа својим уводником представио се читаоцима:¹

„Пријатељи и непријатељи, звани и незвани, кад нас угледате, по нарочитој логици питаћете се — откуда ми сад банусмо и куда намјеравамо, па је право да их извијестимо, чисто и без натезања, одмах при нашем излазку“.

Даље се писац уводника осврће на прву невесинску пушку која је испалена из руку старца Јована Гутића, од које, кад се чула, нико није очекивао да ће запалити Босну и Херцеговину, привући Црну Гору и Србију, да ће се борба распламсати Балканом и крв лити чак на Дунаву:

„... Тако и ми наћедосмо нашем лису име Невесинје да нас подесеја на те дане кад је Србин устао да добије народну слободу, те узесмо то име, златно у историји српског прегалаштва, настављамо исти пут пером, гдје је пушка стала, да би пером извели крају напоре, што пушка не мога, из којекаквих политичких разлога.“

Лист даље наглашава да их ко не потцијени, као што су у почетку сви потцијенили метак из пушке Јована Гутића. Обрачунава се са европском дипломатијом, каже да је разумије, јер она то не ради што мисли да тако треба, него што тако хоће, пошто то захтијевају њени интереси. Из таквог става дипломатије изашла је „бечка погодба“ (тако лист назива Бечки конгрес), послјеге које је Аустро-Угарска умарширала у Босну и Херцеговину. Даље писац каже да ће се лист бавити свјетском политиком, све како то буду захтијевале прилике.

Обрачун са великим силама и њиховом штампом

У чланку *Мир или рат* лист прво баца поглед на свјетску политику, која звони у сва звона за мир, а грчевито се спрема за рат. Затим цитира једну вијест из „Пастер лојда“:²

„Његово величанство њемачки цар Виљем II приликом прославе педесетогодишњице Њ. В. цара Фрања Јосифа I учиниће му посјету и том приликом разговараће о коначном присаједињењу Босне и Херцеговине Аустрији.“

¹ „Невесинје“ бр. 1.

² Исто.

Лист прво жучно напада цара Виљема, затим му са пуно ироније поставља питање чијим ће то да дарује даром свога пријатеља приликом његовог јубилеја. Потом цитира писање других листова, наводи важне моменте из дипломатске историје Европе и врло убједљиво доказује да су сви ти дипломатски трикови припрема за нови рат, нада за остварење ранијих претензија централних сила на Балкан, као пролаз за даљи пут на Исток, па пита остале силе, које ћуте, да ли то виде.

„Пастер Лојд“ се тада из броја у број упорно залагао за присаједињење Босне и Херцеговине Аустрији. „Невесиње“ цитира писање листа и изводи своје закључке. Износи став Енглеске и Русије, који су оне биле заузеле кад је донесена одлука да Аустро-Угарска окупира Босну и Херцеговину, и пита их чему су повјеровале. Дословно цитира изјаву коју је тада дао гроф Андраши, цитира и шта су други поводом тога рекли, наводи шта је све послје тога било, износи стање у окупираној Босни и Херцеговини, шта све ради крволочни Калајев режим. Позива свјетску дипломатију, која је, а сад види ако није слијепа, онда била преварена, да исправи своју грешку.

Књаз Никола тада иде у званичну посјету Енглеској. Тај пут је подијелио европску штампу на два табора. Штампа централних сила оштро напада овај пут, открива његову позадину. Најгрлатији су били листови „Пастер лојд“, „Ноје фраје пресе“ и „Винер тагблат“, премда ни други нијесу много иза њих изостајали. „Невесиње“ се обрачунава са штампом централних сила у чланку: »Hands oft«³ (К себи руке). То су познате Гледстонове ријечи, па лист истиче кад их је и поводом чега Гледстон изговорио. Осврће се на Гледстонову смрт, износи његове заслуге за наше народе и његова заузимања у одбрани наших права, па каже: да је Гледстон жив, и сад, приликом те дрске и упорне кампање, поновио би своје раније ријечи: К себи руке! Каже да би „Винер тагблат“ најпоштеније урадио да је обавијестио читаоце шта значе те Гледстонове ријечи. А позива читаоце „Винер тагблата“ да прочитају историју из које ће видјети да је Аустрија била и остала крвни непријатељ слободе свих европских народа. Она је лила своју крв да спријечи уједињење Италије, спречавала је слободу Белгије, угрожавала Грчку и ометала ослобођење Бугарске. „Пастер лојд“ је обично почињао и завршавао своје написе ријечима „...иако анексија Босне и Херцеговине још није извршена де јуре, она је то де факто“. На овакво писање, „Невесиње“ није бирало изразе. „Пастер лојд“ је увријеђен, а „Невесиње“ му одговара: „...ми причамо и ћутимо и онда кад ваши владари награђају великим командерским крстом људе који нас двадесет и пет година нападају, грде и клеветају (флак).

У чланку „Шта се ово ради“ „Невесиње“ износи сва зла које су велике силе, из себичних интереса, починиле према малим народима. Каже да је њихова себичност и грамежљивост све већа. Пита их докле ће им мали народи бити монета за поткусуривање. Виде ли шта су тим кусуром, Босном и Херцеговином, урадили? „...Насиље турско у Босни у Херцеговини било је грозно. И ослободише се од тога насиља, али не још од горег, турског господства, и потпадоше под другу власт, не бољу но још гору од турске, јер Турака је било злих, али и добријех, а ови су ти мајци сви једнаци: отац им је ђаво, а синови су им врагови, од којих свака у рукама носи синџир и кључ да невиним, а разборитим, уста затвори, те тако, ето, Србин трпи више него раније. За такве прилике у Босни и Херцеговини лист не оптужује Калаја и његов режим, него велике силе. Каже да је он, тамо њихов представник, оне су га посладе као свога Месију. Затим се обраћа малим народима и каже да тако прође сваки онај који тражи милост од великих сила. Оне тешко дају оно што њима треба, а најмање слободу онима који треба да им

³ Исто, бр. 4.

⁴ Исто, бр. 8.

служе као робови. Чланак закључује да је рат нешто најтеже и најкрвавије, али кад је у питању слобода, да није ни тежак ни крвав. Кад се рат води за слободу, исто је тако и слadak и свет као и слобода. Тешко ономе који чека да му се пружи ма шта, а не слобода.

„Невесине је добро обавијештено о свјетској ситуацији, прати су штампу, а нарочито ону централних сила. На све брзо и оштро реагира. У чланку *Једна истина*⁵ поново се осврће на прилике у Босни и Херцеговини, па затим одмах прелази на обрачун са свјетским силама: каже да је све то почело онога кобног дана кад је Босна и Херцеговина вољом грофа Андријашија, на предлог лорда Салзберија, одобрењем кнеза Бизмарка, а вољом и невољом осталих донесена одлука да Аустро-Угарска умаршира у Босну и Херцеговину, да тамо уведе ред и мир. Наводи шта је тада рекао који од политичара, па најпослије цитира шта је писао „Пастер лојд“ ... да онај, разбојнички дивљи народ усрећи, просвети и благостањем Срба у Босни и Херцеговини умру муке, за које зна сва Европа, а за које је дознала од излагања чешких родољуба, јер су их излагали у Бечу и Пешти“.

Међутим, испале сасвим друго. Нијемац се уселио у Босну, а тиме се не задовољава, него хоће даље, на Солун, да усређује и просвјеђује остале „дивље, немирне и непросвијештене Србе“. У раније обећање Србима да им долази као пријатељ нико није вјеровао, али они су ипак ушли. Опомине друге да се то не деси и њима.

Такође и у чланку *Fiat Lux*⁶ (Нека буде свјетлост) поново се осврће на одлуке Бечког конгреса и на бесмисао одлуке да Аустрија окупира Босну и Херцеговину. Каже да у одлуци стоји да окупација треба да буде привремена, али нигдје није назначено колико ће трајати. Доказује да се већ тада, иза таквога става, нешто крило. Аустрија је том приликом обећала да ће тамо увести реформе које је предложила 1875. године, што је прихваћено. Али није донесена одлука да се контролише да ли ће те реформе бити спроведене. Они су и тада прећутно даровали Аустро-Угарској Босну и Херцеговину. Најбољи доказ је за то, наиме оно што је гроф Андриши рекао да приликом уласка у Босну и Херцеговину крви неће бити, да ће за све довољно бити два цигла ескадрона са заставама и музиком. Међутим, за тај поход требало му је 250.000 војника. Тада су се први пут нашли заједно Срби и муслимани. Том приликом својим отпором потресли су царевину. Европа се тресла. Набраја мјеста гдје је аустријска војска претрцјела поразе: Добој, Жепче, Маглај, Бишче, Вакуф, Јајце, Сарајево и друга мјеста. Онима који су донијели одлуку било је већ тада јасно да босанско-херцеговачки народ неће оно што им они нуде. Тада је било најбоље вријеме да се исправи грешка. Све се свело на то што је Аустрија примила услове устаника: да постави за чиновнике и судије домороце, да образује народну војску, сазове народну скупштину, која ће рјешавати о народним потребама, увести српски језик и ћирилицу у свим надлештвима, опростити порез за пет година док се народ мало опорави, укинути спахије и спахилуке, о аустријском трошку подизати школе и друге културне установе. Најпослије писац завршава чланак: „Да је Аустрија срамно преллагала и свијет и Европу и устанике, доказивати је одавно“.

„Невесине“ се највише окомилло на велике силе у вези са прославом педесетогодишњице цара Фрања Јосифа. Често цитира шта ко припрема за дар и шта је ко дао као дар. У вези с тим лист између остлог каже и ово:

„... Тако се Европа брине како ће прославити педесетогодишњицу Фрања Јосифа, дворови се утркују који ће љепше дарове дати, узети виднијега учешћа у прослави. Нека му на дар принесу и проливену крв ваших бораца, конопце Калајевих вјешала, окрвављене куршуме крвљу

⁵ Исто, бр. 8.

⁶ Исто, бр. 11.

наших стријељаних бораца, народне сузе, козалац народну храну, ко-
стуре помрлих од глади. То ће бити диван дар. Дар којим ће доказати
просвјешеном свијету како је Аустро-Угарска под владом апостолског
цара Фрања Јосифа I, а под управом људождера Калаја, извршила
свој просвјетитељски задатак у Босни и Херцеговини“.

Послије овога аустројске новине отпочињу велику кампању про-
тив Црне Горе, питају је по којем праву се она ставља као бранилац
Босне и Херцеговине. Најоштрије пише „Ноје фраје пресе“ Лист пре-
носи те нападе.

„Невесине“⁷ не пропушта ништо што сматра да је потребно, а у
вези је с Аустро-Угарском, а да о томе не обавијести читаоце, и не про-
коментарише. Те године се појавила брошура: „Може ли аустројска војска
бити слободна од политичке борбе“ од Карла Шварцберга. „Невесине“
се осврће на ту брошуру. Прво каже за писца да је то псеудоним неког
вишег аустро-угарског официра, њемачке народности. То доказује што
тако може бити забринут за судбину војске само један Нијемац, а тако
познавати прилике у војсци само један виши официр на одговорној дуж-
ности. Лист каже да писац брошуре има право да га забрињава стање
у војсци. Он је свјестан шта ће се десити ако се Аустроја нађе у рату,
са оним Словенима који се нађу под аустројском заставом. Обавјештава
читаоце да је у брошури написан историјат аустројске војске, затим
шта је све условило да се донесе одлука 1848. и 1849. године о преуређе-
њу војске и оснивању словенских пукова као посебних јединица у са-
ставу аустројске војске. Лист даје свој коментар и увјерава читаоце да у
случају рата Словени неће проливати крв за Аустроју, да неће бран-
нити земљу од чије пропасти зависи њихова слобода. Као доказ за то
наводи случај Леополдовог пука, састављеног од Словена, који је као
елитни пук био стациониран у Бечу. Кад је избио устанак у Кривоши-
јама 1869. године, наређено је пуку да пође и угуши устанак. Тада су сви,
од војника до пуковника, отказали послушност.

Тих дана „Пастер лојд“ се био нарочито окомио на слогу балканских
 народа. Највише је нападао пријатељске везе између Бугарске и Црне
 Горе. Интригирао је између дворова. „Невесине“⁸ то цитира и са пуно
 ироније додајује: „Нема више: завади па владај!“

На вијест свјетске штампе да ће цар Виљем II да посети Турску,
 „Невесине“⁹ се осврће на тај пут у чланку *Нови Хаџија*. Тврди да то
 није ни приватна посјета, ни одмор царев, него је то чисто политички
 пут, продужетак онога што се већ неколико година припрема, стварање
 савеза за нови рат.

„Невесине“¹⁰ се обрачунава и са руском штампом. Оштро реагира
 на писање „Московских вједности“, које се залажу за добре односе из-
 међу Русије и Аустро-Угарске. Кад су бечки и пештански листови до-
 нијели написе да се и Русија слаже са анексијом Босне и Херцеговине,
 „Невесине“¹¹ позива руску дипломатију да се изјасни: ако је то истина
 да призна, нека се зна. А ако није, да демантује.

Интересантно је како је „Невесине“¹² нотирало смрт Бизмаркову:
 „Овај велики европски политичар и њемачки патриота, али и словенски
 велики непријатељ, умро је.“ Затим доноси његову краћу биографију.¹³

Лист је излазио недјељно и имао је велики тираж. Нарочито је до-
 био велики број претплатника у Босни и Херцеговини. Одмах послје
 првог броја Аустроја је упутила протестну ноту због тога што се лист
 зове „Невесине“. А убрзо послје тога је донијела одлуку да се забрани
 растурање листа на њеној територији, а затим друго наређење да лист

⁷ Исто, бр. 15.

⁸ Исто, бр. 15.

⁹ Исто, бр. 26.

¹⁰ Исто, бр. 33.

¹¹ Исто, бр. 13.

не смије ићи ни гдје друго поштом преко аустријске територије. Али ипак, лист је и даље протуран илегално. А Аустро-Угарска је слала ноту за нотом, њена штампа је бјесњела против оваквог става и писања листа. Највише јој је сметало што је лист слат представницима свих европских земаља.¹²

Полемике са „Бошњаком“

На овакво писање „Невесиња“ прво се околио „Бошњак“, орган оне групе муслимана која је била за аустријску политику у Босни и Херцеговини. „Бошњак“ је излазио у Сарајеву. Ни он, као ни „Невесиње“, данас нема све бројеве. Већ у броју 25 од 23. јуна „Бошњак“ посвјећује уводник, читава прву страну, гломазнога листа, обрачуна са „Невесињем“, гдје између осталог каже „...Тај црногорски лист, који буди речено уређује неки С. В. Врчевић, ваљда сигурно потомак бившег аустро-угарског канцула у Требињу, за вријеме херцеговачких буна!

Сад лист прелази на третирање Црногораца. Употребљава највулгарније изразе, не признаје им ни јунаштво. Набраја све битке које су добили Црногорци и каже да нијесу ниједну добили што су били крабрији од Турака, него због неспособности турских војсковођа, који су потцијенили противника: „...Додуше, јест да је Муктар-паша изгубио битку на Вучјем Долу, али то је био себег његова незнања, хтио је да се покаже јунаком и пошао је без топова“.¹³

Даље, упорно се труди да докаже да су Црногорци само хајдуци и ништа више. Као примјер наводи једну пјесму, по свој прилици из турских извора: „Вук Климент и Вук Мандушић“, која говори о невјерству Црногораца једних према другима.

Мало је краћи напис „Невесиње“¹⁴ као одговор „Бошњаку“. Прво се листу представља уредник Стево Врчевић, каже ко је и шта је, па се затим обраћа уреднику „Бошњака“, Мехмед-бегу Капетановићу. Каже да га добро познаје и да би имао доста да каже о његовој политичкој досљедности. О томе, вели, најбоље свједоче његова писма (која само помиње а не наводи ниједно). Осврће се на изјаву „Бошњака“ којом тврди да није туђе оруђе, него слободно гласило. Да је то, каже „Невесиње“, не би пунио ступце оним чиме их пуни, него би отворено рекао истину: да је муслиманима у Босни и Херцеговини дојадно аустријски режим. Пита уредника „Бошњака“ да ли му је познато да су муслимани лили крв да спријече улазак аустро-угарских трупа у Босну: „...Браћа муслимани више не могу да гледају како се њихове џамије претварају у провијант магацине“. Каже да су његови напори да буде жешћи од бечких и пештанских листова, смијешни.

„Бошњак“ прво каже да он пише... „по мухамедански, кому нема равна“ и неће да пише „по ришћански“, као неки. Затим напада оне муслимане који се издају за Србе. Срб пише под знаком навода, а оне муслимане које напада назива „назови-Срби“

„...и „назови-Срби“ који се друже са онима који пјевају уз гусле о Краљевићу Марку и Гергелез Алији, што је крајњи безобразлук“.¹⁵

Затим каже и ово:

„Већина „Срба“ и „назови-Срба“, као и њихово гласило, често пута се превијају од лелека и јаука да сво Српство на Балканском полуострву пропада и да „Срби“ и „назови-Срби“, по њиховом, још неослобођених крајева трпе Танталове муке. Све се пасира да се сажали Европи, да би се установило Душаново царство. Али Европа неће ни да чује, па је сам српски краљ Александар Обреновић окренуо леђа томе. Овакво држање краља Александра разорило их је, па су се сада и „Срби“

¹² Исто, бр. 1, 8.

¹³ „Бошњак“ бр. 25, 26.

¹⁴ „Невесиње“ бр. 9

¹⁵ „Бошњак“ бр. 9.

и „назови-Срби“ окренули према оној малој, сасвим незначајној шаци бунтовника, који су одвајкада живјели од туђе милости, они и њихов књаз-пјесник, и траже да их он помаже, не би ли своје циљу дошли“.

Даље „Бошњак“ каже да су писање и жеље „Невесинџа“ вапај изгубљенога у пустињи, којег нико не чује и не може га чути.

„Невесинџа“¹⁶ у своје одговору каже да је глас вапијућег у пустињи жеља оних муслимана који вјерују да ће Аустрија напустити Босну и поново је предати Турској. Да је мислила тако радити, не би ни долазила. Она ће изаћи из Босне и Херцеговине само кад је сила примора.

У својој полемици „Бошњак“ је све упорнији и дрскији. Нарочито се окоио на књаза Николу и Црногорце:¹⁷

„...А књаз пјена!... Вазда жељан велике славе, почео се одазивати жељи некијех „спаситеља поробљеног српства“, па је почео пружати руке на све стране.

...Коме су познате прилике кукавне државице Црне Горе, мора се од срца насмијати свим оним фалоспјевима и онаку у звијезде дизање те, до јуче (а и данас) сасвим незнатне и сиромашне државице, која има свој апостонар једино захваљујући туђој милости, јер би иначе та шака хајдука одавно пропала од биједе“.

Аустријска штампа је подигла хајку против Турске због прилика у Санџаку. То је радила плански, припремала је терен да уђе у Санџак, на исти начин као што је ушла у Босну и Херцеговину „Невесинџа“¹⁸ доноси отворено писмо које је једна група људи из Санџака упутила турском цару, опомињући га да то не дозволи. А „Невесинџа“ у чланку: „Не пружај се амо, ми те не требамо“, коментарише апел и помаже га, затим се обраћа аустријској штампи каже да су јој узалудна сва та настојања. Аустрија ће прије силом напустити Босну и Херцеговину него ући у Санџак.

Дописи „Невесинџа“

„Невесинџа“ објављује дописе из свих крајева, наравно оних који су били под Аустро-Угарском, а тих дописа је највише из Босне и Херцеговине. Сви дописи морали су се достављати илегално, јер се поштом ништа није могло упутити за лист „Невесинџа“, као што се и лист исто тако морао достављати претплатницима илегално. Најревноснији су дописници из Мостара и из Босанског Грахова.

Већ у првом броју „Невесинџа“ објављује допис из Мостара. То је јасно да се већ раније све припремало. Извјештач одмах у почетку написа износи да је покретање листа, који ће заступати интересе поробљене Босне и Херцеговине, тамо изазвало велику радост.

Иако има и других јавних гласила, који заступају њихове интересе, али ново гласило које ће излазити у слободној Црној Гори најмилије им је, јер ће оно моћи слободно, без икакве цензуре, писати и соколити их да не очајавају. Затим износити прилике у Херцеговини. Каже да им је пуна капа, да више не могу носити, а да не знају ни коме ће се домаћем свецу обратити.¹⁹

Даље се у напису каже да их је посетио сарајевски митрополит да би их измирио са владиком у Мостару. Том приликом позвао је Војислава Шолу да дође код њега, а Шола није хтио него је затражио да митрополит дође код њега, што је овај и урадио. Идући дан, на скупу, било се све искупило. Кад је ушао Шола, сви су га поздравили, а кад је ушао митрополит, нико га није поздравио.

¹⁶ „Невесинџа“ бр. 10.

¹⁷ „Бошњак“ бр. 27, 31.

¹⁸ „Невесинџа“ бр. 12.

¹⁹ Исто, бр. 1.

Напис се завршава извјештајем да са муслиманима живе у највећој љубави, а нарочито хвали држање млађих муслимана.

Већ у другом извјештају од 6. јула извјештач пише да је „Невесиња“²⁰ забрањено, и они који су га добили не смију га чувати. Уведена је контрола на пошти да би се видјело ко шаље претплату и помоћ за лист. Власти су извршиле претрес у књижари и српској читаоници као и у просторијама „Српског вјесника“. Каже да је књижничар затворен, а да се сад кључ не налази код Радовића, него код полиције. Пред читаоницом је још стража. А већ у идућем допису²¹ извјештава да је забрањен рад културно-умјетничког друштва „Гусле“, јер како је назначено у рјешењу, његов рад не служи интересима земље. Затим пише о великој глади у Херцеговини. И док је такво стање, навалили су са купљењем пореза.

Дописник из Гацка²² извјештава да је тамо био стигао неки Сава Стошић из Босне, који има потпуно уредан пасош за Србију. Читавим путем пратили су га жандарми. Кад је дошао у Гацко, рекао је да ће да се одмори три сата. Полиција га је затворила да се та три сата тамо одмори.

Из Босне је највише извјештаја из Босанског Грахова. Извјештач се потписује: Паћеник. У првом извјештају дописник пише какво је огорчење изазвало писање „Невесиња“ код власти, владине штампе, а највише код листа „Бошњак“. Каже да се дуж Саве подижу телефонске жице и да је у Брод стигло пет вагона фишека, да је све то намијењено офанзива за Солун. У другом допису има доста и наивнога. Између осталог, ево шта каже:

„Мркоје (Сарадник „Невесиња“, који му је одговарао потписивао се Мркоје), данас ми јави пријатељ из пријестонице, да је послје велике дебате у Рајстагу, посредством владара ред повраћен, и да је било рјешено да Аустрија да један дио Херцеговине Црној Гори, али да се успротивила Мађарска. Даље, да је влада донијела одлуку да у Босну и Херцеговину уђу само Мађари и прави Њемци“.²³

Даље каже да више нико не очекује ништа од мирног рјешења, него да је све спремљено за буну. Затим пише о тиранији Калајеве управе.

У једном допису жали се на „Србобран“.²⁴ Каже да лажно представља стање у Босни, нарочито у погледу православне цркве. Вели да је Калај примио карловачког патријарха Георгија Бранковића и да му је понудио да преузму управу над црквом у Босни и Херцеговини. Он је то прихватио. Поводом тога, мостарски митрополит Игњатије одговорио му је овако:

„...Твоје лукаво писмо сам примио и добро га разумио. На њега, ево ти одговора. Ти треба прво да дођеш овамо и да служиш седам година као мађунац у којем нашем манастиру, па тек тада да те рукоположим да будеш једно обично попче у мојој босанској епархији.“

Дописник из Требиња извјештава да су двоје муслиманске момчади, из Хума, побјегли. Хтјели су да пребјегну у Црну Гору. Каже да их је опазила стража и пуцала на њих, кад су били прешли границу за тридесет метара и да их је ранила.

Један извјештач из Босне пише да су бечки и пештански листови донијели вијест да ће Калај обићи читаву Босну и Херцеговину, да он лично купи потписе за анексију. А он додаје како се упорно прича да ће Калај употријебити и силу и паре да би прикупио потребне потписе, да би тиме доказао Европи како то хоће народ.

Из Боке Которске има више дописа, а од дописа из Дубровника карактеристичан је само један, у којему неки, Хрват како каже за себе,

²⁰ Исто, бр. 8.

²¹ Исто, бр. 9.

²² Исто, бр. 20.

²³ Исто, бр. 10, 12.

²⁴ Исто, бр. 17.

оштро напада извјесне Хрвате и један дио њихова вођства због неслоге коју изазивају у српско-хрватској коалицији, што иде у корист Цијемцима. Препоручује им да прочитају књигу „Словенски Балкан и аустријска криза“ од Карла Ласе, из које ће се најбоље поучити шта мисле Нјемци и какво је њихово пријатељство према Хрватима.

Подлистак „Невесиња“

„Невесиње“ је имало и свој подлистак. Док су сви чланци у листу, почев од уводника па даље, без потписа, као и дописи са стране, што је разумљиво, дотле су књижевни прилози сарадника из Црне Горе већином потписани, а из других крајева су потписани псеудонимом. Садржај подиласка потпуно одговара политичкој тенденцији листа. Од свих књижевних родова највише је заступљена поезија, што је свакако разумљиво. Војвода Шако Петровић објавио је три пјесме: „Листу Невесиње и никшићкој омладини“, „Трипку Буви“ (посмртно слово једном од највећих херцеговачких јунака из устанка, који је тих дана умро) и „Ханџару“, Све три пјесме су веома дуге, одраз су стремљења онога времена, намијењене су подизању духа оних који робују. Пјесме војводе Шака нијесу објављене у подиласку, гдје и остали прилози, него све на уводној страни, док су друге његове пјесме, сентименталне и љубавне, објављиване у подлиску. Као одговор на прву пјесму војводе Шака, долази једна друга пјесма из Невесиња, са потписом Невесињац: „Војвода Шако Петровићу, примамо твој поздрав преко листа „Невесиње“. И ова пјесма има политички, чисто изазивачки карактер.

Велика популарност мостарских муслимана, због њихова борбенога става према Аустро-Угарској, и слоге са Србима, која је била код Црногораца, дала је многим инспирације да пишу на ту тему. Познати никшићки трговац Цано Реџеповић, који се огледао и на поезији, написао је четири пјесме за „Невесиње“: „Слози Срба православне и мухамеданске вјере у Мостару“, „Србину мухамеданцу Мехмед ефендији Спахићу“, затим трећу пјесму под истим насловом, само са другим садржајем, и „Слободи“ све пјесме Цана Реџеповића су дуге, а најдужа је последња, која има 116 стихова.

Највише пјесам има пјесник-полетарац Радоје Рогановић. Све су те пјесме написане за „Невесиње“, усмјерене ставу који заступа лист, неке су као одговор на политичка питања која је лист у својим уводницима третирао. А његову пјесму „Српска борба“ редакција препоручује нашим композиторима да је компоује, а омладини да је пјева.

Из Црне Горе има још неколико имена, наравно све патриотске пјесме: Новица Николић, Симо Кривокапић, Божо Милатовић, Радомир Кривокапић, Мило Јововић, Крсто Марковић. А што је најинтересантније, има највише анонима и из Црне Горе.

Прозних радова има доста, гдје има и књижевних расправа. Н. Вучковић пише о новим корацима у нашој новој књижевности. Напада читаоце што више читају стране писце него српске и хрватске. Напада листове што не приказују књиге и не популаризу наше писце. Ту има још расправа Максима Шобајића, Сима Шобајића, а има највише анонимних. Има и педагошких расправа. Највише пише Крсто Лучић учитељ.

Лист је доносио редовне кратке биљешке о појави нових књига, као и биљешке о нашим часописима: *Делу*, *Бранкову колу*, *Вили*, и др.

Због оваквога става „Невесиње“ није могло бити дуга вијека. Не само што га је, као што смо видјели, нападала аустро-мађарска штампа, него се ређала нота за нотом. Свака је постављала, као прво питање, зашто се лист зове Невесиње, а затим само писање листа. Најпослије се поставило ултимативно: обустављање листа или прекид дипломатских односа. Аустријски посланик на Цетињу, редовно, послјије изласка свакога броја посјеђивао је министра иностраних послова и у име своје владе улагао протест.

То је приморало редакцију да промијени име листа у „Оногошт“ (старо име Никшића) и да ублажи свој став. (Последњи број „Невесиња“ изашао је 20. јануара 1899. године). Бурa се мало стишала, али се није и умирила. Од свих листова најупорнији је био „Бошњак“. Он је нападао „Невесиње“ и пошто је престало да излази, па је своје нападе пренио и на „Оногошт“.²⁵

„...Ко има прилике да прати у ово задње вријеме писање мезимчета књаза-пјесника, никшићког листа „Оногошт“, мора се смијати...“ Каже да Црногорци хоће да се играју великих људи и да се њихов глас чује далеко. Не виде, каже да на Балкану има икога сем њих. „Оногошта“ је објавио напис Диздара Требевића: „Глас из Босне“, а „Бошњак“ се окрмио на Требевића и каже да је то лажни глас, не признајући му да је муслиман, а затим и на лист. Нарочито исмијава писање „Оногошта“ приликом женидбе књаза Данила.

Владимир Мијушковић